

Gramatická životnost

se nemusí shodovat s reálnou životností

- existuje jen u maskulin
- vyjádřena: souborem gramatických koncovek
- vznikla: jako důsledek syntaktických potřeb
- gr. životná jména: shoda genitivu a akuzativu singuláru
- gr. neživotná jména: shoda nominativu a akuzativu singuláru

Gr. neživotné:

- názvy rostlin (*petrklič, smrk, ...*)
- hromadná jména (*dobytek, hmyz, zástup, dav, lid, ...*)
- u některých maskulin označujících **neživotné substance** lze užívat **životné koncovky**, nebo **životné i neživotné koncovky**:
 - *sněhuláci*, archaické *dnové, hrobové* (živ. koncovky)
 - *ledoborci/ledoborce, uzenáči/uzenáče, ukazatelé/ukazatele* (živ i než. koncovky)
(shoda podle formy, tj. podle koncovky)
Např. *Sněhuláci roztáli.*
- u některých maskulin odpovídá **rozdíl v gramatické životnosti a neživotnosti významovému rozlišení**:
 - *nosiči/nosiče, vodiči/vodiče, sběrači/sběrače, koráli/korály, bacili/bacily, draci/draky, koničci/koničky*
(shoda podle významu)
Např. *Unavení nosiči odpočívali. / Železné nosiče zrezavěly.*
- životných forem se často užívá z **citových důvodů**, nebo **v běžné řeči i bez nich** u názvů hub, her, nápojů, jídel, tanců, aut
 - *najít hřiba, hrát ferbla, dát si panáka, buřta, tancovat rejdiváka, koupit saaba; plavat kraula*
(životné akuzativní tvary)

Výjimka:

lidičky, koně, rodiče – v Npl. mají koncovky neživotné, ale shodu podle smyslu (v přísudku a přívlastku), např. *Mladí rodiče byli nezkušení.*

Tvar **dni** – v Npl. má koncovku životnou, ale shodu podle smyslu, např. *Dni ubíhaly.*

Jmenné číslo

- u substantiv vyjadřuje protiklad **jednotliviny a mnohosti**, tzn. klade do protikladu vyjádření počtu jeden (*pán, růže*) a počtu víc než jeden (*páni, růže*)
- ostatní kvantitativní vztahy se morfologicky nevyjadřují, dají se ale vyjádřit lexikálně (slovně) = číslovkami (*sto žáků*)
- vyjadřuje se soubory sg. a pl. koncovek
- číslo substantiv přejímají tvary závislých adjektiv, zájmen, číslovek, sloves (*Náš syn se vrátil šťastný.*)
- číslo nesklonných substantiv je vyjádřeno pouze pomocí shody (*Náš atašé přišel. / Všichni jmenovaní atašé přišli.*)

Substantiva se na základě vyjádření gramatického čísla dělí:

1. **jména počítatelná** – mají číslo jednotné i množné (*stůl – stoly*)
2. **jména nepočítatelná** – mají jen jedno gramatické číslo
 - a) singularia tantum (pouze tvary sg.)
 - b) pluralia tantum (pouze tvary pl.)

a) singularia tantum

1. **jména látková** (*voda, vzduch, pivo*), v přeneseném významu mohou mít některá jména tvary plurálové – *vypil dvě piva* (ve významu dvě sklenice piva)
2. **jména abstraktní** (*rychlost, spaní, smích*)
3. **jména vlastní** (*Praha; Petr, Novák*), označují jedinečný jev, předmět; vlastní jména osobní mohou mít i plurál, např. *oba Petrové, bratři Novákové*
4. **jména hromadná** (*listí, křoví, lidstvo, žactvo; lid, hmyz, dobytek*), pojmenovávají soubory počítatelných předmětů tvarem singuláru

b) pluralia tantum = jména pomnožná (plurálovou formou označují jak jeden, tak více předmětů, jevů)

- názvy předmětů (*nůžky, vrata, kalhoty*)
 - názvy tělesných orgánů (*plíce, ledviny*)
 - názvy svátků (*Vánoce, Velikonoce*)
 - názvy zeměpisné (*Hranice, Budějovice*)
 - názvy dětských nemocí (*zarděnky, neštovice*)
- atd.

Množství (kolik) zde bývá vyjádřeno druhovými číslovkami, které mají pak **funkci číslovek základních** (*dvoje dveře*).

Duál

Stará čeština měla ještě dvojné číslo, **duál**. Do současné češtiny se celý systém duálového skloňování zachoval u číslovek **dva, oba**, zbytky duálových tvarů (ale ve významu plurálu) existují u substantiv v názvech párových tělesných orgánů: *ruce, nohy, prsa, kolena, ramena, oči, uši*. Všechny duálové tvary dnes **slouží jako tvary plurálové**.

Pád substantiv

- gramatická kategorie jmen
- pád vyjadřuje různé vztahy jména k jiným slovům ve větě
- čeština má 7 pádů: nominativ, genitiv,...
- tvoření tvarů jmen v 7 pádech obojího čísla se nazývá deklinace
- tvarová homonymie (jeden tvar se užívá ve významu více pádů, např. tvar *kosti* – tvar Gsg. Dsg., Lsg., Npl., Apl.)

Třídění pádů podle různých kritérií:

- **pády přímé** (1. a 4.) a **p. nepřímé** (ostatní);
- **pády prosté** (1. a 5. p.) a **p. předložkové** (6. p. je jen předložkový);
- **pády adnominální**, tj. pojící se se jménem – převážně G (*věž kostela*),
pády adverbální – ostatní pády (kromě 5. p.), tj. pojící se se slovesem (*sledovat film*);
- podle funkce ve větě:
 - pády převážně syntaktické** (mají syntaktické funkce = p. podmětu, předmětu, tj. 1.–4. pád)
 - pády převážně sémantické** (mají především sémantickou funkci), tj. 6. a 7. pád;
- podle frekvence:
 - pády frekventované** (1., 2. a 4. p.) a **nefrekventované** (5.p., 3.p.).